

Душан БАРАЋ

У КОЛУБАРСКОЈ ЧЕТИ ВАЉЕВСКОГ ОДРЕДА

У ноћи између 5. и 6. априла 1941. године имали смо партијски састанак на територији „Венеције”, у једној бараци. Био сам секретар партијске организације. Састанак је трајао до 23 часа. Тек што сам легао и мало придремао дође са састанка своје партијске организације друг Душан Дивјак — Шуца, са којим сам становао. Пробуди ме и рече да се сваки час очекује према обавештењу његове партијске везе, немачки напад на нашу земљу. Док ми је говорио сирене дадоше знак за узбуњивање.

Обадва устадосмо из кревета и док смо кували кафу у стан улете омладинац са Чукарице и рече ми да одмах пођем на „Венецију”, прикупим раднике и организујем манифестације пред совјетском Амбасадом у знак склопљеног пријатељства између СССР-а и Југославије.

Док сам стигао на „Венецију” већ је тамо био Буро Вучковић — Мајстор, Фрањо Пољак, Бранко Дувњак, Младен Шарић, Хасан Кумалић, Џафер Куленовић, Мухамед Шеховић, Александар Беванда, Божа Медић, Никола Медић, и још око тридесет радника. Била је недеља, па су неки радници још спавали, а неки су далеко становали па нису стигли. Тако колона од око 40 радника крену према Славији. Одједном се зачу хука авио-мотора и одмах угледасмо око 30 апарата који су се из правца Земунa кретали према Београду.

Помислисмо да наша авијација манифестује пријатељство са СССР-ом, док не опазисмо испод авио-крила кукасте крстове. У исто време сирене дадоше знак за узбуну.

Формација прелети преко Београда али изнад Авале направи заокрет према Београду. Прва бомба погоди Бели двор, а друга Генералштаб од кога смо били удаљени око 50 метара. Трећа бомба, величине пивске флаше паде на улицу, и једном младом пролазнику откиде леву руку. Док смо се договарали како да га пребацимо до болнице, наиђе црна лимузина; покушасмо да зауставимо возило али власник ни да чује. Група препречи улицу и тако присили власника возила да стане и да рањеника превезе у болницу.

Узвикујући пароле ишли смо према „Лондону“ а одатле према „Москви“ која је већ била погођена авионском бомбом. Вратили смо се према железничкој станици. Појавише се однекуд и четници са камицама о појасу и одмах са њима почесмо препирку; умало да не дође и до физичког обрачуна. У овом општем метежу добисмо директиву да сваки иде у свој округ или било коју ближу војну јединицу, ради борбе против фашизма.

То неки од нас и учинише. У Оточац пре мене стигоше Италијани. Деветог маја сам поново у Београду. Од чланова Партије, срећом, нико није страдао, те одмах одржасмо партијски састанак.

Од окупације Београда до пуцања у Белој Цркви наша партијска организација је припремала раднике за коначан обрачун са фашизмом. Акције су биле свакодневне. Преко стотину заробљеника, који су радили на истовару вагона на малој железничкој станици, за неколико дана били су пресвучени у плава радничка одела и тако им омогућисмо бекство из заробљеничког логора.

*
*   *

Партијски састанак трајао је целу ноћ између 21. и 22. јуна, тј. до престанка полицијског часа те тако наша партијска организација није ни знала да је Хитлер напао СССР. То смо сазнали када смо стигли код радника који су истоварали огревно дрво из шлепова. Радници су почели да бацају капе у вис; настала је општа радост а грљењу и љубљењу готово да није било краја. Неки су радници узвикивали пароле: „Живео СССР! Живела КПЈ!“. Спустисмо се у шлеп да би слободније могли да разговарамо. „Шта, другови, да вам кажем кад знате као и ја да смо од данас сви саставни део борачког кадра Црвене армије“ — рече „Мајстор“. Сваки од нас изговори по неколико речи. „Сутра ћемо мало више разговарати, за данас је доста, јер још много детаље из тог напада не знамо“ — рекох друговима. Одмах затим је одржан други партијски састанак на коме је, по директиви више партијске везе, донета одлука о прикупљању одеће, обуће, лекова, новца и бензина, да би обезбедили совјетским падобранцима — који су наводно, требало да се спусти у околину Београда — нормално кретање ради извођења акција.

После овог састанка виша партијска веза се изгубила, те тако готово читав месец остадосмо без ње, али са радом по постављеним задацима нисмо престајали.

*
*   *

Одмах после пуцања у Белој Цркви једна група обалских радника, вођена чланом КПЈ Савом Допућом и кандидатима за члана КПЈ Николом Мاستилицом и Николом Дрљаном, пошла је ка Крупњу и

тамо се прикључила групи партизана Ваљевског партизанског одреда. У њој су још били: Милан Мастилица, Милан Бараћ, Никола Бараћ, Раде Рибарић, Буро Тубић и Душан Пиваш.

У то време ЦК КПЈ издаје проглас на немачком језику, намењен немачким војницима, да се не боре против устаника у Југославији и против Црвене армије, јер се овде и тамо радничка класа бори против Хитлерове окупације. Наша партијска организација ове летке је пребацила по немачким гаражама, путничким возилима, камионима који су долазили да носе робу са пристаништа и железничких станица, па и по џеповима немачких војника. Лещи „Моја ратна другарица” и брошуре „Чоколада” и „Како се калио челик” нашли су своје место чак и у стаповима полицијских службеника, јер су их и тамо наши илегалци венито убацивали.

*

*   *

Недеља. Нас око 40 радника седело је у кафани „Шибеник”. Столице су биле све заузете. Ушла су четири немачка војника, погледали по нама, али им нико није уступио место. Један од њих пришао је омладинцу Милану Салаку и покушао да му отме столицу. Стево Бубало је добро говорио немачки па је рекао Немцу да му остави брата на миру. Војници су напали на Стеву и за тили час сва четворица немачких војника била су на патосу, а ми смо колективно напустили кафану.

*   *

*   *

Устанак у Белој Цркви унео је међу обалске раднике велико расположење за борбу против окупатора; чак и ванпартијци су говорили: „Водите нас, другови, у борбу”. „Ено Допућа, Мастелица и Дрљан већ се туку, шта ми чекамо? — готово у бесу упита Мане Марјан — Хоћемо ли да радимо за Немце док наши другови крваре у борби против њих или ћемо се заједно с њима борити за ослобођење земље?”

*   *

*   *

Без везе са вишом партијском организацијом нисмо ништа чинили. Седели смо у кафани, било нас је пуно. Буро Вучковић ме позва напоље и упита шта да радимо. Радници су спремни за борбу, даље не можемо чекати, јер нас они стално притискају да их шаљемо у борбу. Притисак се више не може издржати а не знамо куда да кренемо.

*   *

*   *

Док смо нас два напољу размишљали шта да предузмемо да би неке раднике послали у борбу или да их на неки начин смиримо, позва ме Беванда и рече да ме тражи неки отмен човек. Да ли је

сам?" — упитасмо Буро и ја. Одговори да јесте. „Побимо! Ако је сам, разговараћемо, а ако нешто покуша смлатићемо га, јер нас је пуна кафана". Кад сам му пришао, он ми се представи речима: „Ја сам инжењер шумарства Богдан Марковић, Личанин испод Дебелог брда". Упита ме да ли можемо насамо разговарати. Прошетасмо железничким парком и он ми рече: „Ја сам од данас ваша виша партијска веза". Рекох му да ћу проверити, на шта се он зачуди. Утаначисмо нови састанак у том парку за два дана. Рекох му ако не дођем на састанак да ме не тражи и побосмо свака на своју страну.

У догледно време нађосмо се на истом месту и отада наша партијска организација поче организованије да ради. Врло брзо организовасмо илегални партизански батаљон, чете и водове. Још интензивније се радило на прикупљању потреба за совјетске падобранце.

*

*   *

Сада се поставља питање одласка у партизане друге групе радника. На партијском састанку донета је одлука да у другој групи пођу: Душан Бараћ, Фрањо Пољак, Хасан Кумалић, Стеван Петричић, Стево Бубало и Антун Чембер и то што пре. Идућег дана Богдан ме је упознао са Миланом Дракулићем, који је био одређен за вођу групе за одлазак београдских илегалца у партизане. Пошли смо из Београда 8. августа са Главне железничке станице у Београду. Дракулић је ушао у воз на Чукарици у пратњи Богдана Марковића. У возу ми је Дракулић дао задатак шта да се ради када стигнемо у Ваљево. У Ваљево стигосмо истог дана и ту смо дуго чекали на вођу пута идући од кафане до кафане и до хотела „Бранковина". Дракулић ми рече да пођемо за њим када он стави новине под десну мишку. Убрзо смо пошли. Он је први ишао преко моста са флашом ракије у руци. Попи један гутаљ и наздрави Немцу који је стражарно на мосту. Немац одби да се прихвати флаше. За њим су ишли, наоружани пиштољима, браћа Богојевићи, Славонци Стево и Перо, а за њима Перо Кокотовић, Перо Шпановић, Бубало и ја. Тако по групама стигосмо свих тридесет троје у село Клинце у коме нас породица Панте Дудића угости под једним великим крошњатим дрветом, као најрођеније. Ту нађосмо и Неду Оклобцију, која је тамо довела неколико другова из наше београдске групе.

*

*   *

После дужег одмора кретасмо даље. На земљу се спуштао први сумрак када смо се приближавали робајској шуми у којој су логоровали колубарски партизани и светлуцале логорске ватре. Његован упита вођу пута, друга Јакова Дудића: „Какве су то ватре у шуми?" Он му одговори: „То су партизанске ватре које се сваког дана пале у ово време".

„Зар те ватре неће привући пажњу непријатеља?“ — упита неко из колоне промуклим гласом. „Много питате другови“ — рече Јаков и тако стигосмо у логор у коме је све врело као у мравњацима. Другови партизани пожелеше нам добродошлицу. Поред логорских ватри седели су борци и живо дискутовали о борби коју су претходна два дана водили против групе жандарма. Недалеко од ватре седео је на пању црнопут омладинац с пушком међу коленима, црном шубаром од овчије коже на глави, набијеном до ушију, на којој се, према светлости ватре, светлוצала повећа црвена петокрака звезда. За овог омладинца рекоше да је у тој борби убио једног жандарма и да се зове Која Стојановић. Подаље од ватре, наслоњен раменима на једно дрво, два борца су кроз нос певушила неку лепу партизанску песму, што је на нас придошлице оставило снажан утисак. Придружисмо се и ми и онда је снажно одјекнула песма. На другој страни тихо су певала три омладинца: „Свуда крв! Свуда смрт! То је дело фашизма“. Око ове тројице сви се окуписмо као по некој команди.

*

*

*

Прва ноћ у партизанима протиче у упознавању и препричавању разних згода и незгода из оружаних борби које су до тада водили партизани и из борбе илегалца у градовима. Ту ноћ наоружане групе бораца стално су некуда одлазиле и поново се враћале.

Сутрадан смо појединачно имали прилике за разговоре са Дудићем, Чолаковићем и Здравком Јовановићем, а потом смо и ми упућивани у патроле, заседе, у извиђаче на дрвету, а у слободном времену, заједно са осталим борцима, присуствовали смо политичким часовима на којима су обично говорили Чолаковић и Фића Кљајић. Тако пробоше прва два-три дана у партизанима а да се ништа не деси што би нас узнемирило. Те дане мирног логорског живота, крај логорских ватри у робајској шуми, неће заборавити ниједан преживели борац. Ускоро међутим, наредише покрет. Куда, то нико није знао а и речено нам је да избегавамо питања куда идемо. Идући тако шумарцима, воћњацима, благим падинама и успонима, стигосмо у село Доњи Мушић. Народноослободилачки одбор брзо скупи толико хране да смо је имали и на претек. Овде се о нама бринуло цело село. Људи су с нама појединачно разговарали о свему и свачему као са старим познаницима. Ту се лепо одморисмо да би сутрадан наставили пут.

Опет не знамо куда идемо. Успут су нас пратили црни облаци пуни кише која поче да ромиња па да пада све јаче и јаче. Вода је толико наквасила пут да се претварао у глиб и баре. Тешко идемо разлоканим путевима. Ноге нам се заглибљују у блато а понеком борцу ту остаје и обућа.

Ишли смо тако разлоканим путем кроз помрчину, коју су често преседале муње и громови. Изгледало је као да су међусобно за-

ратили богови, муње и громови и да сав свој бес, у немогућности да победе, искаљују на нама. Неко с леве стране пута опази неке куће. Стадосмо. Сви мокри и под пазухом и каљави до појаса.

Брадоња се са још двојицом другова спусти до куће, позва и нас остале, па и ми сиђосмо низ благу падину по којој се вода сливала наниже. Рекоше да је то парни млин неког богатог сељака. Одред се смести у млин, а Штаб одреда у неки кућерак који је имао једну собу и малу оцаклију. Милорада Симића, електричарског радника из Мионице, Стеву Бубала, обалског радника из Београда и мене одреднише да стражаримо код Штаба одреда.

Киша и даље грозно пада. На земљу се спустио мрак, па се из ове удолине не види ни прст пред оком. Тек када се добро сагнеш могло се нешто назрети рема хоризонту. На стражи смо се смењивали сваког сата. Док су два друга ломила неке летве да потпале ватру ја сам био на стражи. Када сам други пут сменио Симића са стражарског места осетио сам топот коњског хода изнад млина. Чух тих, неразговетан разговор и осетих да се неко спушта према мени. Сагнух се скоро до земље и према хоризонту видех човека који се приближавао мени. Ставих му цев збројовке на трбух и рекох: „Пст“!) „Немој, брате, и ја сам Србин“ — рече мој „гост“. Позвах Симића и предах му госта од кога га преузе Брадоња и одведе у стражару. „Позови и оног твог друга да дође. Ако му даш знак да бежи стрељаћу те на лицу места“ — запрети му Брадоња. На његов позив дође и други. Оба двојцу предадосмо Његовану, који је са својом десетином обезбеђивао одред. Штаб одреда је оба двојцу осудио на смрт стрељањем пошто је установио да су били отмичари коња. Један је стрељан а други је, рањен, успео да побегне у Ваљево. Оба двојца су на саслушању изјавили да су им коњи били потребни јер су се спремали да иду у четничку коњицу.

Сутрадан се разведрило. Сунце је грејало и сушило наша мокра одела. Пешачимо цео дан газећи потоке и баре а на неколико места и Колубару. Кроз сва насељена места куда смо пролазили, народно-ослободилачки одбори и сељаци дочекивали су нас добродошлицом и са доста хране.

*

*

*

Свака два сата имали смо један мали одмор на коме се разговарало о дисциплини у одреду и о обавезном извршењу наређења командног кадра. На једном кратком одмору, уз кратак политички увод, Драгојло, смешећи се рече: „Знате другови да смо ми у Југославији црвени борбени одред, предстража Црвене армије“. Ове речи су на нас оставиле снажан утисак, јер смо сви били чланови КПЈ и чланови СКОЈ-а.

*

*

*

Идући тако и не журећи много стиже и први сумрак. У то време пред нама се указа мало осветљено место. Помислих, али не рекох никоме, да је то место наш данашњи циљ.

Миладин Илић Шицар ме упита: „Знаш ли, друже, које је то место?” Кратко одговорих да не знам, а и да сам знао не бих му рекао јер сам се већ научио на конспирацију.

Стигосмо на домак места. Брадоња нас обавести да је то Лајковац, главни железнички чвор, и да га ми ноћас морамо онеспособити за саобраћај. Неопажено уђосмо у Лајковац. Једна грепа је напала и запалила Жандармеријску станицу. Жандарми су успели да побегну. Почела је борба. Најпре појединачна пушчана паљба а затим и митраљеска па се чула и по нека експлозија бомби.

Милан Стојановић и ја добисмо задатак да пушкомитраљезима тучемо железничку станицу и да непријатељу бранимо прилаз станичној згради. Борба је бивала све јача и жешћа. Група Немаца је покушала да се дочепа железничке зграде; наше збројовке су рафалском ватром обарале Немце.

У јеку борбе у центру железничке станице Милан Бук са својом десетином, динамитом и екразитом дизао је у ваздух железничка постројења, справе за окретање локомотива, водоцрпну станицу, локомотиве и скретнице. Све је то летело у ваздух као да је од перја. Нарочито се јака борба водила између вагона, железничке станице и ложионице, јер су Немци хтели пошто пото да спрече оштећење ових објеката. Усред ове заглашујуће борбе у њу је улетела Љубица Илић, Домаћица из Лајковца, носећи у рукама две пушке и вичући: „Ево вам пушка, синови! Удрите те немачке псе да не газе нашу земљу!” па је и сама помогла Буку око преноса детонатора на погодније место.

Један Немац задавао нам је тешке муке јер је из поткровља станичне зграде угрожавао пушчаном ватром наше кретање по станици. Овог Немца ућуткао је Брадоња, а у исто време мени је наредио да се провучем испод вагона и изнесем из борбе рањеног друга. Под вагоном, испод кога сам се провлачио непомично је лежао Немац. Помислих да је мртав па на њега нисам ни обраћао пажњу. Шицар је приметио да Немац повлачи парабелум и да га окреће према мени па га је брзо ликвидирао. Доспео сам до рањеног друга који је стајао на једној нози, ослоњен на пушку. Друга му је у цеваници била размрскана дум-дум метком. Увукох главу између његових ногу, подигох га и понесох. Морао сам га носити готово чучећи да га не би погодио неки од куршума који су звиждали изнад вагона и његове главе. Носећи њега рањен сам и ја, али не тако тешко да бих га морао оставити. Био је то Рашко Вукадиновић, бравар, радник у лајковачкој ложионици.

Један железничар је приметио да сам рањен, он ми је очистио и завио рану. Док ми је стављао завој на рану наиђе пет жандарма под оружјем. Уперих у њих пушкомитраљез са празним шаржером и тако их присилих да одложе оружје. Свих пет сам предао Штабу одреда.

У овој борби рањени су: Фрањо Пољак, Душан Илић, шицар, један пекар чијег се имена не сећам и ја.

Повлачећи се из Лајковца према селу Доњи Мушић, газећи потоке, बारे и Колубару, рана ми се инфицирала па ми је нога до колена поцрвенела и отекла. Истог дана, у сумрак, нападнути смо у Доњем Мушићу од Немаца, које је, према причању сељака, довела нека љотићевка.

Друг Синиша, мислим да је био опанчар, његов син и Корчагин добили су задатак да ме пазе и да ми помогну при покрету. Када је почела борба они су ме оставили самог и тако сам тешко се крећући, преко Паштрића и Толића дошао до Осеченице готово на једној ноzi.

*

* * *

Испод Осеченице муж и жена су товарили сено у кола. Видевши ме сељак је пошао према мени. Каква му је била намера нисам знао, па сам лагано кренуо десно да бих га избегао. Нисам имао оружја а нисам познавао ни крај. Пошто сам се јако споро кретао. Он ме је стигао. Питао ме је ко сам. Рекао сам да сам избеглица, да сам радио на вршалици у суседном селу, да сам се повредио на виле, да ми брат ради у Робајама и да сам пошао код њега.

„Друже, ти си рањен у борби у Мушићу. Ја ћу те сакрити и јавити доктору Јовановићу и старом Дудићу да си код мене а ти се ништа не бој.“ Подох са њим. Он и жена попеше ме у кола и затрпаше сеном и тако довезоше кући. Знао да се човек звао Привислав. Имао је доста лепо имање, два мала сиина ишла су му у основну школу.

Унели су ме у собу и оставили ми доста хране: проје, млека, сира, кајмака и лука. Замолио сам их да ми оставе доста хладне воде и дувана, јер сам непрекидно био жедан а на храну ми се гадило. Мислим да су ми вода и „крца“ спасили живот.

Њих двоје су поново отишли на њиву и вратили се касно увече. Вечерали смо па смо домаћин и ја пошли према Робајама. Село смо морали заобићи, јер је у једној крчми било доста пијаних четника. Пошто сам се кретао јако споро. Он ме је морао носити уз честе одморе. Тако смо ишли целу ноћ. У зору смо били близу логора. Оставио ме је у једном шумарку, затрпао ме неким грањем и пошао у логор. Убрзо су стигла четири друга са носилима и однели ме.

Пришоше ми Драган Татовић и Максим Његован, погледаше ногу и одоше до Дудића. Тај дан пре подне једва ми прође. После подне стиже доктор-зубар Драган Јовановић, кога сам познавао из Београда. После чишћења ране оток на ноzi почео је да се смањује, а организам више није тражио веће количине воде. Сутрадан је опет дошао и превио ми ногу.

*

* * *

Његован је са својом десетином изводио неке акције у селима око Лајковца. Пришла су му четири наоружана Циганина и рекли му да су пошли у партизане. Укључио их је у десетину и пошао. Упозорио га је председник Народноослободилачког одбора у једном селу да је Циганима обећана већа сума новца ако ликвидирају штаб Колу-

барског одреда. О намери ових Цигана одмах је обавестио штаб Одреда а потом их послао у Бурђевачку шуму где се одред и налазио. Чим су стигли разоружани су, саслушани а потом стрељани.

У Стучину једна десетина је довела неког човека по презимену Тадић, за кога се утврдило да сарађује са окупаторима и да врши пљачку и насиље над мирним грађанима. Осуђен је на смрт и одмах стрељан.

Окупљеним сељацима говорио је стари Дудић, објашњавао им циљеве наше борбе и услове под којима се она води, наглашавајући да су све грађанске партије савиле своје борбене барјаке и ставиле их под ноге окупатора, да је само КПЈ свој борбени барјак развила и под њим неустрашиво пошла у борбу против окупатора и његових слугу. Између остало је рекао: „Браћо и сестре, омладино, другови и другарице! Нека знају сви они који се огреше о свој народ, о НОБ служећи окупатору, пљачком државне или приватне имовине, силовањем или терорисањем народа, да ће их после рата стићи народни суд и да ће, без обзира где се налазили, бити ухваћени. Народне руке су дугачке, оне ће их наћи и довести да на месту извршеног злочина одговарају пред народним судом на коме ће добити заслужену али праведну казну“.

Сељаци су пажљиво слушали Чичу уз аплаузе, одобравали су му све што је рекао. Ту смо добро презалогалили, јер је Народноослободилачки одбор сакупио доста хране.

Друг Обрад је засвирао на хармоници коло у које се ухвати готово све старо и младо. Један средовечан човек заустави коло и викну: „Живео савез радника и сељака! Живео НОБ! Живела КПЈ!“. У том општем расположењу догоди се нешто неочекивано. Један дежмекаст, чврсто грађен сељак, упита Фрању како се зове. Овај му рече. „Па ти си Хрват!“ „Ја се поносим тим што сам Хрват, што сам борац свог народа највише што сам комуниста“ — рече Фрањо. Сељак га јако стегну у загрљај и њих два изменише неколико пољубаца, продрмусаше један другом руку.

*

* * *

Стева Марковић Сингер ме позва у Штаб батаљона и рече ми да је прва Колубарска чета у околини Белановице, да се о њој већ дуго времена не зна ништа, и нареди ми да пођем до Белановице, пронађем чету и брзо се вратим и поднесем извештај о акцијама које чета изводи. Рекох му да не познајем терен, али да ћу поћи ако ми да једног борца који га познаје. Даде ми друга Чубру и нас двојица кретосмо према Белановици. Рано у зору стигосмо у заселак на домак Белановице. Из једне куће изиђе црна крупна жена, сва изубијана по лицу. Упитасмо шта се то збило са њом. Рече да су је ноћаш изубијали четници, да су јој силовали снају, да се ту јуче водила борба око школе и у школи и да је у тој борби погинуо политички комесар Прве колубарске чете Душан Радовановић. Знаш да је био трговачки путник.

*
*   *

Враћајући се из Белановице, где смо вршили реквизицију коња за партизанску коњицу, стигосмо у Љиг. Целим путем пратила нас је киша. Уморни од пута и мокри заспали смо у једној кафани. На улазу у Љиг је постављена заседа са пушкомитраљесцем. За нама је била немачка потера са неколико камиона пуних Немаца. Учитељац, који је био у заседи, када је видео Немце, побегао је и оставио пушкомитраљез. Тако Немци, скоро неопажено, убоше у варошницу. Први их је приметио Милан Бук. У првом камиону убио је возача и радиотелеграфисту. Камнион је стао и закрчио пролаз другима.

Почела је жестока и немилосрдна борба. Хватајући бомбе које су бацали немачки војници и враћао их назад, Брадоња је уништавао немачке војнике у једног згради, али и он бива тешко рањен. Борба је трајала цео дан. У току борбе град су тукле „штукe“. Немци су у доњем делу варошнице направили од чаршава кукасти крст, како би избегли бомбардовање својих авиона. Ружичић је у горњем делу учинио то исто, тако да су збуњене „штукe“ тукле оба дела Љига. Немци су, и поред техничке надмоћности, изгубили битку и са бојишта покупили много својих мртвих и рањених војника.

*
*   *

Штаб Одрода је обавештен да Немци намеравају продор у слободно Ужице да би га поново заузели. Постављене су заседе на Каменитовцу, испод „Нешине кафане“. У заседу је одређена друга колубарска чета. Командир Максим Његован је наредио да нико не пуца док он први не распали по Немцима. Немци су ишли раскомоћени по осам у реду а понеки и загрљени. Пропуштена је претходница и сачекана главнина снага. Неко пронесе глас да је Његован побегао. У том тренутку плану Његованов карабин. Заштекташе две збројовке и зарза „Шарац“. Немци падају као сноплје пожњевеног жита. Срећкови бомбаши урадише свој део посла. Неко из немачке колоне, падајући рањен, викну: „Јаој, мајку вам српску јебем“. Ово изговори на чистом српском језику.

Немци почеше да нас заобилазе с левог крила. Његован нареди повлачење по десетинама. „Другови, не повлачите се, има их још“ — викну Милан Стојановић па он и Перо Кокотовић залегоше за једну стену и распалише по групи Немаца и готово је покосише. У овој борби, ако је веровати сељацима, Немци су имали око 300 мртвих и рањених и један разбијен тенк. Друга чета и Срећкови бомбаши нису имали губитака, па чак ни рањених другова.

*
*   *

Штаб Колубарског батаљона одреди ме за везу са четничким штабом мајора Мишића ради координације заједничких акција. Свако јутро у четнички штаб долазио је један потпоручник, погледао би

ме, завртно главом и отишао. Једно јутро ми рече: „Ти си комунист! Послат си да нас уходиш. Да ниси мој земљак, сада бих те стрељао”. Насмејао сам се томе.

„Иди код мајора Мишића, зове те” — рече ми четнички барјактар. Убох код њега. Он је седео на некој клупи, склепаној од тврдог дрвета. „Седи војниче!” Седимо и гледамо један у другог без речи. Најзад он рече да су донели одлуку да вечерас заједно поседнемо Јеринин град и да свог командира обавестим да ћемо Колубару прећи кад се добро смрачи. О томе обавестих Штаб мог батаљона и он се сложи да заједно са четницима запоседнемо Јеринин град. Заједно и кретосмо.

Прва чета под командом Ранисава Миливојевића пређе Колубару и изађе на Јеринин град. Четници не добоше за нама већ остадоше код Маркове Цркве. Заноћисмо у једној штали на Јеринином граду. Ујутро чусмо два-три пуцња. Пуцали су четници на немачку колону која се приближавала Словцу. Пуцали и побегли. Од Словца према нама трчала је једна жена, сва рашчупана, са марамом у руци, вичући: „Бежите, браћо моја, Немци пале Словац и опкољавају Јеринин град”. Заиста Словац је горео. Немци стварно опкољавају Јеринин град и сваки грм претресају митраљеском ватром. Чета је ушла у једну огромно дубоку вододерину. „Шта да радимо?” — пита командир. Неко предложи да оставимо оружје у вододерини и да покушамо, без оружја, прелаз преко друма ка Марковој Цркви. Успротивисмо се томе курир Нинчић, Милан Стојановић и ја. Донесмо одлуку да сачекамо ноћ и да покушамо да се са оружјем нечујно провучемо између немачких заседа које су запоселе друм од Словца према Ваљеву у размаку једна од друге од око 300 метара. Тако и урадисмо. Све што је звечало — порције и прибор за јело — упаковасмо замотавањем у разне крпе и хартије и побосмо према друму.

На друму угледасмо две немачке заседе са тешким митраљезима. Иза њихових леђа постависмо по један наш пушкомитраљез. Сви борци који су на ногама имали цокуле, морали су их по наређењу командира скинути да не би батом упозорили Немце на наше присуство.

Месец се према нама понео непријатељски. Осветлио је земљу тако добро да се у трави могла наћи игла. Први између немачких заседа пробоше курир Нинчић и командир Миливојевић а последњи Милан Стојановић Глуваћ и ја. Чета неопажено прегази Колубару где дочека и дан.

Глуваћ није легао да се одмори. Курир Нинчић и он вратили су се Колубари, прешли је и осули ватру на немачку заседу, која се, ваљда, из досаде шетала по друму. Целу ту ноћ немачке заседе су, у временским интервалима, пуцале, вероватно, из бојазни од нашег на-

*

* * *

Стегао се партизански обруч око Ваљева. Немци су сваку ноћ из машинског оружја пуцали у свим правцима ради разбијања страха. Строго су контролисали улаз у град, а посебно излаз из града, па и по-

ред тога наша курирска служба је радила и успевала да донесе извештај из Ваљева о немачким плановима и покретима њихових јединица.

*
*   *
*

Политички комесар Колубарског батаљона, друг Стево Сингер, позвао ме у Штаб на разговор о допреми топовске муниције из Ужица до Букова. Рекао ми је да немамо времена за дужи разговор и да се ја побринем око тога. Упитах га да ли ја сам то могу. „Састави једну десетину добрих бораца који ће ти у томе помоћи а кола за превоз су обезбеђена. Када дођеш у Ужице јави се Дудићу” — рече ми Сингер. Урадих како ми рече и подох са запрежним возилима за Ужице. Колона се споро кретала јер је запрега била састављена од крава и волова. Путовасмо скоро два дана до Ужица.

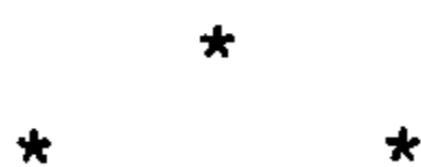
Надох Дудића у главном штабу за Србију и рекох му зашто смо дошли. Рекох му и то да су сељаци понели доста хране па смо сви заједно успут јели. Једино што немамо то је дуван. Подаље од нас, у ходнику, стајала је постарија другарица. Он јој махну руком и она дође. Рече јој нешто, она оде и донесе пуну кесу дувана, шибица и цигарет папира. Дудић нареди стражару да пође с нама и да организује утовар муниције. Утовар би убрзо готов, и ми кретосмо према Ваљеву.

Колона је ишла пузећи али сигурно и без икаквих препрека, изувез у Косјерићу. Овде нам једна група четника зграби са првих кола два сандука пушчане муниције. Због овог четничког испада подох у њихов штаб и замолих једног вишег официра да ми врате одузету муницију. Напоменух му да су од нашег Штаба добили доста оружја и муниције и да ће, према постојећем споразуму, ако треба добити још.

„Гле, богати, сада ћу ја молити за краљевску муницију неписменог Драгојла Дудића” — обрецну се он. Дође до жучне препирке између мене, официра, пијане групе четника и пратилаца транспорта.

Изидох из њиховог штаба, јер је у том моменту Александар Коларев држао у руци одшрафљену крагујевку и готово да је убаци у четнички штаб. Некако га задржах да то не уради, јер је њих било око 300 и готово сви пијани. Док сам се са десетином договарао да кренемо, у пролазу ми приђе једна жена средњих година и рече: „Идите, другови, немојте се задржавати, јер ова багра када се напије, а и сами видите да је пијана, силовала би своју рођену мајку и заклала рођеног оца. Настојте да се што пре извучете одавде”. Повосмо и касно у ноћ стигосмо под Букове. Скренусмо с пута десно, уз брдо. Стока је била јако уморна и на једвите јаде извукосмо терет разлоканим путем.

Обавестих Штаб шта се догодило у Косјерићу и где је истоварена муниција. Рекоше нам у Штабу да смо добро учинили што се оружјем нисмо супротставили, јер би то имало далекосежне последице по наше односе са њима, а да понако ми имамо доста муниције.

Пар дана пре него што су Немци продрли за Ужице разболех се од неке чудне кожне болести која ми нападе колена, лактове и дебело месо. На овим местима хватала се дебела кора која је приликом сагињања пуцала и крварила. Лекови које сам добио из Ваљева нису ми помогли, па сам упућен на лечење у Ужице, у Дом здравља, с тим да се по доласку у Ужице јавим Драгојлу, што сам и учинио.

Чича ме прими, позва ме у своју радну собу која је била намештена као за правог народног представника. Понуди ме да седнем. Интересовало га је стање на фронту и у јединицама. Рекох му да је стање добро, колико ја знам, и у јединицама и на фронту, али да се на моју информацију не ослања много, пошто сам ја о томе слабо обавештен и да сам стално у акцијама ван јединица.

Док смо разговарали приметих да се на њему осећа умор. Рекох му: „Стари друже, ти изгледаш доста уморан”. Насмеја се и рече: „Е мој друже, револуција од мене тражи много а ја сам већ у годинама, па се бојим да јој нећу моћи толико дати колико она од мене тражи”. Док смо разговарали приметих да из његових очију зрачи нека људска топлина какву ја у животу не осетих. Помислих: Па ово је прави југословенски Калињин”.

Изишао је и брзо се вратио. За њим је ушла једна другарица која ме поведе на ручак. До Дома здравље превезе ме један борац. Лечење трајаше неколико дана а састојало се из узимања крви из вене и преношења у дебело месо. За пет дана красте отпадоше и шести дан је требало да се вратим на терен. Тог дана Немци су из Ваљева продирали у правцу Ужица, па сам, заједно са рањеницима, евакуисан за Краљеве воде (Партизанске воде). Тешке рањенике сместисмо у неке виле а ми остали остадосмо вани.

Не прође много времена откако их сместисмо, а стиже неки лекар Рус, уз кога је трчао пас вучјак, петокрака звезда му се црвенила на капи и рече да лакши рањеници крену ка Новој Вароши а да тешки остану ту где су. Никола, чијег се презимена не сећам, Неда Оклобција и ја настојали смо да пребацимо све рањенике до Нове Вароши. Но, он је био категоричан: „То је директива и она се мора извршити!”

Тешке рањенике остависмо тешка срца и поћосмо према Боровој глави. Колона лакших рањеника, завијених глава, рањених руку које су висиле о врату, понеки са једном или две штале у рукама кретала се јако споро по неравном златиборском путу. Касно у ноћ стиже на Борову главу. Ту и заноћисмо.

Остављени тешки рањеници певали су борбене песме: „Црвен је исток и запад“, „Газда, скела је трула” и др.

На Боровим главама рањени борци, који су имали нешто новца, куповали су, сваки за себе, храну, свак је бринуо о себи. Неки су имали више новца па су почели да купују и већу количину алкохола. Неда, Никола и ја забранисмо кафецији да точи алкохолна пића али је већ било припитих другова.

Договорисмо се за покрет и убрзо кренусмо према селу Радојни и Новој Вароши. Ту се растадосмо. Ја се прикључих Првој колубарској чети која је добила задатак од Врховног штаба да од Нове Вароши обезбеди повратак на ваљевски терен Мирку Томићу, Влади Зечевићу, Дејану Поповићу, другу Стаменковићу и једном другу који је побегао са групом робијаша из Сремске Митровице. Мислим да је он био Црногорац.

Од Нове Вароши до Ваљева имали смо мање чарке са четницима. Ноћу стигосмо до ужичке Јабланице која се налази испод једне окомите падине, засађене ретком боровом шумом. Испод шуме, пред основном школом, опазисмо немачког стражара и неколико оседланих коња.

Стотинак метара изнад школе застадосмо. Дејан Поповић предложи да нападнемо Немце јер је веровао да они спавају. С предлогом се сложи командир чете Миливојевић, али се Мирко Томић категорички успротиви. Стајали смо тако пар минута па онда кренусмо према селу Цигла. Ту дочекасмо дан. Домаћин нас увече добро угости па и ујутро даде добар доручак. У освит зоре чета се построји за покрет. Сада настаде мучна ситуација, јер је Томић почео да разоружава борце, одузимајући им оружје и дајући сваком по 500 динара. Успротивих се разоружању бораца. Између нас двојице дође до конфликта који се могао и трагично завршити да између не стадоше Дејан Поповић и Влада Зечевић. Оружје које је одузето од бораца остало је код сељака код кога смо ноћили. Мали број од разоружаних бораца је стигао до Ваљева. Успут су их поклати четници.

Од Нове Вароши са нама је пошао један енглески обавештајац са радио станицом. Он се приликом једне чарке између нас и четника изгубио у кањону Увца. Тако смо, крећући се из борбе у борбу, стигли у село Лопатањ, у састав Ваљевског партизанског одреда.

Истог дана постављен сам за политичког комесара Друге колубарске чети и добио задатак да са својом четом, заједно са Мухеровом и Шумаревом четом, кренем према Бајиној Башти, под командом Брадоње и Минића, ради прикупљања остатака бораца бајинобаштанског батаљона.

*

* * *

Снег је падао крупним пахуљицама, ношен ветром па нам је успоравао кретање. Тог дана стигосмо на Варду. Разбисмо једну групу четника, запленисмо неколико десетина пари опанака шилкаша, доста сира, текстила, сувог меса, кајмака и сланине. Сва количина заплењене робе стављена је на располагање Штабу Одрода. Транспорт робе до Штаба обезбеђивао је први вод Друге колубарске чете, под командом водника Фрање Пољака. Опанке смо успут поделили сиромашној деци и сељацима. Сутрадан стигосмо до Костојевића. Касно ноћу прођосмо кроз село и стигосмо у заселак Чоловићи, где заноћисмо. Његован је целу ноћ разговарао са групом сељака, а ја сам био боље среће. Распоређен сам са једном десетином у кућу домаћина Чоловића

који је већ тада био превалио осамдесету годину. Ноћ сам провео у разговору, односно слушајући га. Добро је познавао политичке и економске прилике од устанка под Караборћем, преко другог устанка под Милошем, балканских и првог светског рата, па до овога рата кога данас водимо. Био је члан Лапчевићеве партије и његов партијски друг.

Никада нисам тако помно пратио причање као ноћас. Мој домаћин ми је не само говорио већ је добро познавао и начела отворених врата у Кини. Нисам ни опазио да светлост дана продире кроз мале прозоре његове спаваће собе. Његови укућани приредили су нам обилат доручак, при нашем поласку поздравили су се са нама, пожелели нам срећан пут са жељом да их опет посетимо. Успут смо имали сталне борбене чарке са четницима и тако стигосмо у бајинобаштанску Рачу где смо имали доста тешку борбу с већом групом четника, забарикадираних у кафани. Наши пушкомитраљесци Милан Стојановић, Перо Шпановић и Перо Кокотовић успешно су тукли прозоре кафане и ватром штитили Мухерову и Шумарову чету да несметано испод кафане пробу ка Тари.

*

*   *

Пењали смо се уз планину Тару и на појединачне четничке пуцње одговарали понеким нашим и тако стигосмо до Калуђерских станова где се сместисмо за одмор. Нашој чети западе кухиња са трпезаријом на сред које је стајала огромна лимена фуруна. Потпалисмо ватру, дрва нисмо штедели, јер их је напољу било сложених у камаре неколико стотина просторних метара. Поседасмо на клупе, постављене поред зидова. Ноћ је пала, снег са доста јаким ветром вејао је око станова. За вечеру не нађосмо ништа осим мало кромпира величине лешника. То скувасмо и поделисмо. На Тари остадосмо три дана у топлим становима, али без хране — гладни.

Док смо били на Тари Милош је неколико пута говорио о међународној ситуацији, о нашој улози у склопу те ситуације а одржао је и једно предавање о стихији у радничком покрету у свету и о предреволуционарном стању и политичких прилика у царској Русији уочи првог светског рата као и о његовим узроцима.

Трећег дана спремисмо се за покрет. Стајали смо у строју пред Калуђерским становима. Из планине сељак са женом спуштао се у село са великим крдом оваца. Уплашен да ћемо му реквирирати овце рече да се код Санаторијума налази доста војске у зеленим униформама. Прозресмо намеру сељака и одредисмо неколико бораца да осмотре Санаторијум. Сељак се трже и рече: „То је било пре петнаест дана када је овуда прошла грдна немачка војска“. Узесмо неколико оваца, закласмо их, одерасмо и коже дадосмо сељаку а месо поделисмо борцима. Сељаку платисмо овце по цени која се тада котирала на ваљевској и ужичкој пијаци. Сељак и жена врло задовољни спустили су се у село са крдом оваца, а ми продужисмо према Рачи са комади-ма сировог овчијег меса у торбама.

*

*   *

Кроз снежну вејавицу и наносе снега који је негде достигао и до два метра пробијали смо се до Раче у коју уђосмо из два правца према кафани из које су нас пре три дана напали четници. Кафеџијка, омалена, црна жена, добро деколтирана брзо подложи ватру. Плоча шпорета се брзо усија и на њу борци набацаше свеже овчије месо и поједоше скоро непечено.

Сутрадан одавде кретосмо према Ваљеву. Напољу је још падао снег ношен јаким северним ветром. Успут смо имали сталне чарке са четницима до 6. јануара 1942. године не стигосмо на ваљевски терен. Друга колубарска чета доби задатак да се смести у селу Поћути, да организује заседу на Крсту и Шарану и да будно пази на кретање непријатеља.

*

*   *

Седми јануар 1942. године дежуром сам после пола ноћи. На стражарском месту између 4 и 6 ујутро стајао је Бранко Ружић. Ветар је јако дувао и носио снежне пахуљице кроз које је ка стражару долазило нешто што није личило на човека а ипак је то био човек стар, скупљен од јаке зиме. Старац се упутио према стражару. Рече да хоће да разговара са командиром. „Командир спава, а политички комесар је ту” — рече Бранко. „Не, ја хоћу да разговарам са командиром”. Позвах старца к себи и рекох му да сам ја командир.

„Синко, видиш ону кућу у оном малом забрану. Тамо је Миленко Јевтић. Он сада пијан спава са удовицом, тај човек прави разна насиља, отмице новца и прави је зулумћар у овом крају, чини разна недела, па га треба ухватити и онемогућити му да то и даље ради. Синовче, ако вам побегне и сазна да сам га ја пријавио поклаће ми фамилију и уништити оно мало мала што имам”.

Позвах Милоша Петровића и рекох му да са десетином оде по Јевтића и да га по могућности доведе жива. Он је неопажено, са целом десетином, ушао у кућу, пошто кућа није била закључана. Узео му пиштољ са стола и будио га хладним нишаном аутомата. То је чинио неколико пута док се овај није пробудио и више себе видео партизана са упереним аутоматом у његову главу. Почео је руком да тражи пиштољ. „Не тражи пиштољ, он је у сигурним рукама” — рекао му је Милош. Везаног доведоше у чету и утврдисмо да је био борац Четврте колубарске партизанске чете, да је радио за Равну Гору, да је помоћу четника разоружао Четврту чету и везаног одвео командира чете Добривоја Спасојевића. О свему овом поднет је извештај Штабу одреда.

*

*   *

Деветнаестог јануара 1942. године у цик зоре, преко обичаја, Немци, четници и недићевци напали су на главнину снага Штаба одреда. Борба је трајала до касно у ноћ. Немци су пе повукли у Ваље-

во али су понели доста својих војника рањених и промрзлих. Наведеним нападом на главнину снага одреда непријатељ је организовао сталну исцрпљујућу борбу до уништења одреда.

*

* *

Фебруара 1942. године цео дан је вођена борба у селу Дренајићу између Колубарског батаљона и Боротине чете са четницима. Обилазећи десно крило Друге колубарске чете која је била наслоњена на лево крило Боротине, сретох једног друга кога сам познавао из једног обрачуна са штрајкбрехерима на платнари Владе Илића. Нисам знао како се друг звао и шта је по занимању, те се овом приликом упознасмо. Био је то Живан Ранисављевић, графички радник. Рекох му да га познајем. „Шалиш се ти друже!“ — рече Живан. Не шалим се, тебе су са Конгреса графичких радника, који се одржавао у Загребу, избацили са говорнице пошто си незван дошао на Конгрес, а припадао си организацији која је била под утицајем КПЈ“. Рекох му да сам то прочитао у листу „Радник“ који је излазио у Загребу. Доцније смо се често виђали на заједничким акцијама.

*

* *

Једног фебруарског јутра 1942. године избисмо на Равну Гору. Ту у једној лепо саграђеној бараци ухваћен је и одмах пуштен Дражин главни обавештајни официр, жандармеријски капетан Узелац. Ухваћен је за доручком који се састојао од беле кафе, кајмака, пршуте, сира и кајзерица. Сав је био задригао од хране и алкохола.

*

* *

По подели Ваљевског одреда на Ваљевски, Посавотамнавски, Шумадијски и Сувоборски одред, припао сам Сувоборском одреду, постављен сам за комесара Колубарског батаљона и за заменика политичког комесара Сувоборског одреда.

*

* *

На састанку Штаба Сувоборског одреда, на коме је разматрана војна и политичка ситуација, у којој се нашао наш одред, после свестране дискусије Брадоња је предложио да одред крене у правцу Босне да би се тамо спојио са главнином снага Врховне команде. Ја сам подржао предлог, док су остали чланови Штаба били за предлог Мирка Томића да одред крене за Топлицу, Јастребац и да се тамо споји са снагама јужноморавских партизана. Мирков предлог је усвојен, па убрзо и кретосмо. Овом приликом Мирко је одржао први јавни говор пред постројеним партизанима од свог доласка на ваљевски терен.

*

* *

Одред је кренуо према Западној Морави и стигао у село Рошце. Ту смо мислили да се мало одморимо па да наставимо пут према Западној Морави, до које се могло стићи, према причању сељака, за два-

десетак минута. Тек што смо у селу мало застали, са једног коменолома припуцаше четници. Пружисмо кратак отпор и почесмо се повлачити у правцу из кога смо стигли у село. Немци из Чачка и четници почеше да нас заобилазе и с леве и десне стране. Нагло се повлачимо. Спушта се и ноћ. У заштитници остадох са Миланом Стојановићем, Пером Шпановићем и Пером Кокотовићем.

Четници су надирали у буљуцима. Једна група, њих око 30, урлала је и право ишла на нас. Лежали смо приљубљени за земљу и чекали да се приближе. На одстојању од око двадесетак метара рекох: „Пали!“ „Не“ — рече Милан — „нећемо пуцати док нам не узјашу на цев митраљеза“. Тако и урадисмо. На удаљености од десетак метара плануше сва аутоматска оружја. Четници попадаше као снопље покошеног жита. Готово читава група би уништена. Ми се повукосмо са главним снагама одреда. Штаб је нешто већао. Четници нам почеше да угрожавају десно крило а с леве стране чује се брујање тенковских мотора. Рекох „Брадоњи“ да се ова тројка пребаци у забран у коме је била основна школа. Њих тројица опет разбише једну групу четника која је настојала да нам затвори одступницу и отвори пут за извлачење одреда из обруча.

*

* *

Цео месец фебруар и март 1942. године борбе су се водиле ноћу и дању. Одред није налазио ни мало времена да се одмори, бар један сат. дневно. Нарочито се тешка борба водила у селу Радановцима дана када су погинули Жикица Јовановић Шпанац и Милан Бук. Два дива наше револуције, диверзант Бук и Жикица Шпанац, лежали су мртви један поред другог.

*

* *

Борци Колубарског партизанског батаљона, чија се имена готово нигде не срећу у писменим историјским списима:

1. Милан Стојановић Глуваћ, пушкомитраљезац, столарски радник из Белановице, убијен у северним логорима Норвешке;

2. Милан Бук, рударски радник, илегалац у старој Југославији, диверзант, у партизанима је погинуо у селу Радановцима поред Жикице Јовановића;

3. Перо Кокотовић, нишанџија на „Шарцу“, умро 1946. године као командант батаљона КНОЈ-а у источној Србији;

4. Митар Стојановић — Чубра, водник, погинуо као водник 19. јануара 1942. године у борби против Немаца;

5. Пера Шпановић, копач канала у Панчевачком ритву, умро 1975. године као потпуковник;

6. Милинко Јовановић, пушкомитраљезац, радник из Кадине Луке, рањен 19. јануара 1942. године у борби против Немаца; његову гасну комору пушкомитраљеза погодио је непријатељски метак и тешко га ранио у руку; пензионер СУП-а;

7. Александар Коларев, пушкомитраљезац, по занимању месар, погинуо на Космају као командир чете;

8. Милутин Јовановић, помоћник пушкомитраљесца, радник у каменолому у Славковици, стрељан у норвешким логорима;

9. Душан Илић Шицар, водник другог вода Друге колубарске чете, металски радник из Лајковца, погинуо 19. марта 1942. године у борби са четницима.

*

*

*

Борбе су вођене сваког дана и ноћи, све до 18. марта 1942. године. Ноћ између 17. и 18. марта била је нека врста вартоломејске ноћи Сувоборског партизанског одреда.